

Ter kennismaking

Sinds de negentiende eeuw kreeg de zorg voor het erfgoed steeds meer aandacht. Aanvankelijk verstond men onder dat begrip 'erfgoed' vooral monumenten en relieken met een geschiedkundige waarde, die in veel gevallen bruikbaar waren bij de natievorming. Als erfgoed in het onderwijs al aan bod kwam, was dat meestal in de vorm van (passieve) bezoeken aan monumenten of musea. Vanaf de jaren 1970 verwierf de zorg voor het erfgoed een steeds groter maatschappelijk draagvlak en kreeg ze een ruimere betekenis. De toenemende belangstelling kwam bijvoorbeeld tot uiting in de massale deelname van het publiek aan de (Europese) Open Monumentendagen, die precies tot doel hebben dat publiek en ook de overheden te sensibiliseren voor ons erfgoed. Tijdens het jongste decennium werd het begrip 'erfgoed' uitgebreid met het immaterieel erfgoed (verhalen, tradities...) en bijvoorbeeld ook met de zogeheten 'cultuurlandschappen' die de menselijke impact op bepaalde gebieden weerspiegelen. Daarnaast worden voorheen 'gesloten' instellingen, zoals bijvoorbeeld archiefinstellingen, hoe langer hoe meer publiek ontsloten. Door deze ruimere maatschappelijke ontsluiting en belangstelling komt erfgoed ook in het onderwijs meer aan bod, en terecht. Nieuwe pedagogische aanpakken, zoals vakoverschrijdend werken en projectwerk, lenen zich bovendien uitstekend om met erfgoed aan de slag te gaan in zowel het basis- als secundair/voortgezet onderwijs. In diverse Europese landen zijn daar al aanzetten toe gegeven, maar tot op heden ontbrak een algemene inleiding voor erfgoededucatie in een Europese context.

In die leemte wil het HEREDUC-project voorzien. Het maakt deel uit van de Comenius 2.1-actie van het Europese onderwijs-subsidieprogramma Socrates. Die biedt de mogelijkheid om, in een samenwerking van partners uit verschillende Europese landen, nieuwe methodes, onderwijsstrategieën en lesmateriaal te ontwikkelen. Doel is de kwaliteit van de opleiding en de lespraktijk van leerkrachten en andere personeelsleden in het schoolonderwijs te verhogen.

Dit HEREDUC-handboek en de bijbehorende website - met hun Europese invalshoek zijn ze de eerste in hun soort - zijn de twee eindproducten van het project, waarin 'HEREDUC' staat voor 'HERitage EDUCation'. Het project liep van oktober 2002 tot oktober 2005. De belangrijkste doelstelling was de ontwikkeling van een vernieuwend opleidingspakket en dito materiaal voor leerkrachten uit het basis- en secundair/voortgezet onderwijs die erfgoed als volwaardig onderwerp in hun klaspraktijk willen integreren.

Het concept werd uitgewerkt door **Veerle De Troyer** en **Jens Vermeersch** van de Sector Internationalisering van het

Gemeenschapsonderwijs in Vlaanderen. De inhoudelijke supervisie gebeurde door Veerle De Troyer en **Hildegarde Van Genechten** van Culturele Biografie Vlaanderen vzw, steunpunt voor archiefinstellingen, erfgoedcellen en musea in Vlaanderen. Partnerorganisaties vonden we in Duitsland, Frankrijk, Italië en Nederland. Daar werd het inhoudelijke werk geleverd door leerkrachten of mensen uit het werkveld van de erfgoededucatie met een pedagogische achtergrond: **Klaus Kösters** van het Landesmedienzentrum Westfalen-Lippe (Duitsland), **Pieter Mols** van Identiteitsfabriek Zuidoost (Nederland), **Fabio Pizzicannella**, **Maria Antonella Fusco** en **Maria Antonietta Destro** van het Centro per i Servizi educativi van het Ministero per i Beni e le Attività Culturali in Rome (Italië) en **Nicole Vitre** van het Centre de Culture Européenne de St-Jean d'Angély (Frankrijk). **Jacqueline Van Leeuwen** schreef het hoofdstuk over erfgoedprojecten in het secundair/voortgezet onderwijs en voor de voorbeelden uit hoofdstuk 5 hebben de betrokken leerkrachten of instellingen zelf heel wat informatie aangereikt. **Patrick De Rynck** bewerkte en redigeerde tot slot het geheel. We hopen dat dit internationale partnerschap een inspirerend werkinstrument tot stand heeft gebracht dat de volgende jaren goede diensten zal bewijzen.

Het handboek is gepubliceerd in vijf talen: Duits, Engels, Frans, Italiaans en Nederlands. Op de website www.hereduc.net kunnen leerkrachten volgen hoe erfgoed en onderwijs elkaar vinden in hun eigen land en in andere landen. Het Gemeenschapsonderwijs zal er als projectcoördinator zorg voor dragen dat de site ook na de subsidieperiode wordt onderhouden. Dat moet een waarborg bieden voor de duurzame voortzetting en de actualisering van de projectresultaten.

Beide instrumenten, het handboek en de website, zullen worden gebruikt in de Comenius 2.2-cursussen die de projectcoördinator vanaf oktober 2005 regelmatig zal inrichten op diverse Europese locaties, afwisselend voor het basis- en het secundair/voortgezet onderwijs. Deze Europese nascholingsactiviteiten zullen via voorgaande website worden aangekondigd.

Veerle De Troyer
Jens Vermeersch

Het Gemeenschapsonderwijs, Sector Internationalisering

In de buurt van de school staat een **monument** in de weg van nieuwe bouwplannen.

Kunnen leerlingen hun steentje bijdragen tot de discussie?

Wie is voor en wie is tegen?

Waarom?

De **monsters** in de plaatselijke kerk zijn best wel leuk om naar te kijken.

Rare jongens, die middeleeuwen...

Maar welk wereldbeeld zit er achter verscholen?

Een archief, dat is een magazijn met dicht op elkaar gestapelde rekken en kilometers **saai** en onleesbaar papier.

Tot blijkt dat je in een archief op **reis** kunt gaan.

Erfgoed als een spannende, mysterieuze en boeiende reis doorheen de tijd...

Een zonderlinge schrijver richt zijn huis in met op het eerste gezicht **bizarre** objecten van over de hele wereld.

Hij heeft blijkbaar een eigenaardige visie op andere culturen.

Maar is zijn blik wel zo vreemd?

Beschouw een museum nu eens als een winkel vol onverkoopbare voorwerpen.

En die winkel vraagt jou om een reclamecampagne te ontwerpen.

Hoe overtuig je mensen van je **koopwaar**?

Burgers spannen zich in om een waardevol plaatselijk cultuurlandschap te bewaren.

Ze doen dat voor de toekomstige generaties zodat ook zij er nog mee kunnen kennismaken.

Of hoe de zorg voor het verleden ook zorg voor de **toekomst** is...

Perceptie en verbeelding.

Het lijken woorden die pas recent zijn 'uitgevonden'.

Dat is natuurlijk niet zo.

Onze voorouders hadden bijvoorbeeld zeer veel **verbeelding**.

Hoe bouw je bijvoorbeeld een huis zonder architect?

En hoe spendeer je je geld als er geen supermarkten zijn?

In een rustig dorp wordt in 1944 een **massamoord** gepleegd op onschuldige burgers.

Behoort ook dit tot het Europese erfgoed?

Colofon	4
Voorwoord, Tim Copeland	5
Ter kennismaking	7
Teasers	8

HOOFDSTUK 1

EEN KLASREIS NAAR VROEGER, MET DE BLIK OP DE TOEKOMST	11
<i>Cultureel erfgoed, wat is dat?</i>	

1.1 Cultureel erfgoed, wat is dat?	12
1.2 Het ene erfgoed is het andere niet: typologie	13
1.3 Waarom wordt iets 'cultureel erfgoed'?	
Een kwintet van aspecten	14
1.3.1 Common Sense	14
1.3.2 Maatschappelijke waarde	14
1.3.3 Wetenschappelijke betekenis	14
1.3.4 De band met de omgeving	14
1.3.5 Persoonlijke betekenis	15
1.4 Zorgen voor de identiteit van onze samenleving	15
1.5 Tot slot	15

HOOFDSTUK 2

ERFGOEDEDUCATIE, EUROPA EN IDENTITEIT	17
<i>Een pleidooi</i>	

2.1 Cultuur en cultureel erfgoed en/in Europa	18
2.2 Goed' en 'slecht' erfgoed?	19
2.3 Grensoverschrijdend erfgoed	19
2.4 Cultureel erfgoed als confrontatie	19
2.5 Duurzaamheid	20
2.6 Erfgoededucatie en natuurzorg	21
2.7 Erfgoededucatie en de basisschool	21
2.8 Erfgoededucatie en de hogere klassen	22
2.9 Verantwoordelijkheid	22

HOOFDSTUK 3

LEREN MET EN VAN ERFGOED	25
<i>Erfgoededucatie op de basisschool</i>	

3.1 Het methodisch-didactische kader	26
3.1.1 Sporen	26
3.1.2 Cultuur als depot van sporen	27
3.1.3 Erfgoed in een pedagogisch perspectief	27
3.1.4 De culturele biografie	28
3.1.5 Methodisch-didactisch frame	29
3.2 De voorbeelden	32
3.2.1 Musea en verzamelingen	32
3.2.2 Het landschap	36
3.2.3 Rituelen en verhalen	40
3.2.4 Archieven	44

HOOFDSTUK 4

ERFGOEDPROJECTEN IN ALLE MATEN	47
<i>Erfgoededucatie in het secundair/voortgezet onderwijs</i>	

4.1 Organisatorische aspecten	48
4.1.1 Gesloten of open?	48
4.1.2 De keuze van het erfgoed	49
4.1.3 Afspraken in de school	50
4.1.4 Afspraken met de erfgoedpartners	53
4.2 Een schets van een erfgoedonderzoeksproject	54
4.2.1 Oriëntatiefase	54
4.2.2 De planning	56
4.2.3 De kernactiviteit: het onderzoek	57
4.2.4 De presentatie van de resultaten	58
4.2.5 De evaluatie: feedback en dank	59
4.3 Besluit	60
• Erfgoedproject-planner	61

HOOFDSTUK 5

VOORBEELDEN UIT DE PRAKTIJK	67
<i>34 Europese cases stellen zich voor</i>	

5.1 Smaakmakers en inspiratiebronnen	68
5.2 De grote lijnen	68
5.3 Projecten voor jongere kinderen	69
5.3.1 Vreemde voorwerpen in musea	69
5.3.2 Het museum als podium	70
5.3.3 Erfgoedsites in de buurt	70
5.3.4 (Immaterieel) Erfgoed in het dagelijks leven	71
5.3.5 Op zoek naar geschiedenis	71
5.4 Projecten voor oudere leerlingen	72
5.4.1 Inleiding in het werk van archeologen en musea	72
5.4.2 Monumenten in onze buurt	72
5.4.3. Cultuurlandschappen	73
5.4.4. Het christelijke Europa	73
5.4.5 Geschiedenis als <i>magistra vitae</i>	74
5.4.6 De donkere kant van de Europese geschiedenis	74

1. Oude dingen, nieuwe dingen	77
2. De identificatiekamer	78
3. De verkoper en het museum	79
4. Van wie is deze koffer?	80
5. Archeoludix	81
6. De Brera ontdekken	82
7. Gevraagd: personeel en inspecteurs	84
8. De avonturen van Kalle de museummol	86
9. Reisavonturen in het archief	88
10. Monsters in de kerk!	90
11. Dood en begraven	92

12. Lekker stout!	94
13. Smakelijk erfgoed!	96
14. Legenden van de Rijn	98
15. Zout uit Werl	100
16. De verborgen stad	102
17. Werken in een museum	104
18. Het geheimzinnige motel	105
19. Back to the future	106
20. Een schat op school	108
21. School en architectuur	110
22. Mijn buurt in mijn stad	114
23. Caserta, meer dan een paleis	116
24. Cookies	118
25. De dijk en het water	120
26. Het cultuurlandschap van Tecklenburg	122
27. Hirsau: een benedictijnerabdij en een centrum van het monnikendom	124
28. In de ban van het mysterie	126
29. Politieke propaganda versus realiteit	128
30. Kunst en politiek	130
31. De verbeelding van de Oriënt in huis	132
32. Oog in oog	134
33. Op heksenjacht	136
34. Wat is een mensenleven waard?	138

BIJLAGE 1	
ERFGOEDEDUCATIE: EEN SELECTIEVE BIBLIOGRAFIE	141

BIJLAGE 2	
DE HEREDUC-PARTNERS	151

Eindnoten	154
Fotoverantwoording	156

HEREDUC

HERITAGE EDUCATION

HOOFDSTUK

1

EEN KLASREIS NAAR VROEGER, MET DE BLIK OP DE TOEKOMST

Cultureel erfgoed, wat is dat?

Dit handboek heeft een - laten we het rustig toegeven - grootse ambitie: ons cultureel erfgoed in dialoog brengen met zoveel mogelijk (jonge) mensen. En omgekeerd. Leerkrachten zijn bij een dergelijk streven de gedroomde bemiddelaars. Wij richten ons dan ook tot hen. Zij kunnen een bepaalde 'stof' op een interessante, enthousiasmerende en toegankelijke manier onder de aandacht van hun leerlingen te brengen. Ze kunnen de 'andere' wereld van het erfgoed en de 'eigen' context van hun leerlingen met elkaar in contact brengen. Dat is een win-win-winsituatie: erfgoed heeft alles in zich om leerlingen te boeien en belangrijke inzichten aan te reiken. Voor leraren is het een uitgelezen kans om leerlingen te motiveren, aan te sluiten bij hun leefwereld en vakgrenzen te overschrijden. En omdat leerlingen van nu de erfgoedzorgers van morgen zijn, moeten ze de kans krijgen om hun te erven goed beter te leren kennen. Kortom, erfgoed moet de klas in en de klas moet het erfgoed in.

1.1 Cultureel erfgoed, wat is dat?

Cultureel erfgoed verdient een flinke plek in de opvoeding van onze kinderen en jongeren. Dat wil dit handboek aantonen en illustreren. Maar eerst moeten we in de beste socratische traditie - ook een vorm van erfgoed! - weten waar we het over hebben: wat bedoelen we nu eigenlijk als we over cultureel erfgoed spreken? Dat is een moeilijke vraag. Cultureel erfgoed in een kadertje trachten te 'vangen' of met enkele woorden proberen te omschrijven is geen sinecure. Het is immers in ontzettend veel aspecten van het (dagelijks) leven aanwezig. Cultureel erfgoed - of met het Latijnse synoniem 'patrimonium' - toont zich in allerlei vormen en in heel uiteenlopende contexten. Het gaat zowel om 'hoge' als om 'lage' cultuur, zowel om **Michelangelo, Rubens en Le Corbusier** als om baardmanskruiken, bakovens en trouwboekjes. Het gaat ook zowel om tastbare als om niet-tastbare dingen: manuscripten, oude foto's en standbeelden, maar ook liedjes en verhalen. Het (aloude) recept van je lievelingsgerecht, je moedertaal en 'grappen met een baard' maken deel uit van het cultureel erfgoed. We hebben het dus lang niet alleen over monumenten en kunstwerken, en we hebben het over veel meer dan goederen en objecten. Erfgoed vind je eigenlijk overal. Alleen: we herkennen of benoemen het niet altijd meteen als dusdanig, misschien juist omdat het overal aanwezig is.

O ja, voor we het vergeten: hier volgt een poging om het begrip 'cultureel erfgoed' toch in één zin te vatten. Cultureel erfgoed zijn alle uitingen en sporen van menselijke handelingen en gedragingen die wij van onze voorgangers overgeleverd kregen en waar we als individu of als samenleving een bepaalde waarde aan hechten. (Misschien moeten we zelfs durven zeggen: een onbepaalde waarde.)

HET VERLEDEN VAN HET CULTUREEL ERFGOED

Een geschiedenis in vogelvlucht

Erfgoed is geen statisch begrip. Eenvoudig gezegd: de inhoud ervan verandert voortdurend. Moeilijker geformuleerd: erfgoed is een afspiegeling van activiteiten uit het verleden die in interactie staan met de dynamische context van het heden. Cultureel erfgoed kan daarom nooit een afgerond begrip zijn. Het wordt bij manier van spreken iedere dag weer op een andere manier omschreven en beleefd. Tegelijk verandert hierdoor ook de perceptie van het verleden. Het heden bepaalt dus mee hoe dat verleden eruitziet. Dit is een belangrijk inzicht, dat ons ook tot bescheidenheid moet aanzetten: onze inzichten van vandaag zijn onvermijdelijk niet die van gisteren of van morgen. De gevolgen voor de keuze van wat we moeten bewaren en hoe we erfgoed bijvoorbeeld het beste restaureren zijn ingrijpend. Of kijk naar de zich wijzigende manieren om erfgoed te presenteren.

Hoe dan ook, cultureel erfgoed was al vaker het voorwerp van definities en beschrijvingen. Al was het maar omdat overheden er vat op willen krijgen. Sinds zijn ontstaan zo'n twee eeuwen geleden - in het zog van de Franse Revolutie - lijkt het begrip voortdurend te worden uitgebreid met 'nieuw' erfgoed. Ook die geschiedenis is een stuk... erfgoed.

In de 19de eeuw krijgen vooral grote monumenten en 'hoge kunst' veel aandacht. Zij spelen een belangrijke rol in de legitiemerende van de natiestaten die in deze periode totstandkomen en bij de creatie van de bijbehorende 'nationale identiteit'. Anders gezegd: cultureel erfgoed wordt ingezet en gebruikt om een land, een volk of een natie een unieke identiteit te bezorgen. Het erfgoed moest mensen opvoeden tot burger-trots. Dat resulteerde in een nogal statische beeldvorming. Centraal stonden het grootse en heldhaftige verleden en het 'onderscheidend' erfgoed. Tot aan W.O.II werd het begrip 'cul-

tureel erfgoed' in een internationale context vooral gebruikt om onroerend erfgoed aan te geven: oude monumenten die pasten in de canons van de 'hoge cultuur' of van de volkscultuur, sites met een opmerkelijk natuurschoon.

Na W.O.II werd binnen de Verenigde Naties de United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) opgericht. Zij kreeg als taak om bij gewapende conflicten erfgoed dat werd beschouwd 'als van belang voor de wereld', te beschermen tegen beschadiging of vernieling. Aanvankelijk ging het alleen om het archeologisch en architecturaal erfgoed en om museumcollecties.

Sinds de jaren 1960 is het concept uitgebreid met het roerend erfgoed. Men vertrok bij de kunst, maar met name vanaf de tweede helft van de jaren 1970 werd de definitie van 'cultureel erfgoed' nog verder uitgebreid. Alle domeinen van de menselijke activiteit (arbeid, wetenschap, feestelijkheden enz.) reiken bronnen aan die voortaan in het concept 'cultureel erfgoed' worden opgenomen. Behalve om materieel erfgoed gaat het ook om immaterieel erfgoed, zoals het orale erfgoed waar de jongste tijd veel aandacht aan wordt besteed.

Vandaag de dag bevindt het cultureel-erfgoedconcept zich in een nieuw spanningsveld. Enerzijds zorgt de mondialiserings-tendens voor een toenemende uniformiteit en standaardisering van cultuurfenomenen. Anderzijds is er op lokaal vlak nog een enorme diversiteit. Het huidige erfgoedbeleid moet het 'globale' en het 'lokale' proberen te verenigen. Deze 'glokale' context dwingt ons opnieuw tot een 'andere' omgang met het cultureel erfgoed. Benieuwd wat de toekomst van het erfgoed brengt...

1.2 Het ene erfgoed is het andere niet: typologie

Er zijn diverse types van erfgoed, naargelang van de 'fysische' verschijningsvorm. We maken traditioneel een onderscheid tussen tastbaar (materieel) en niet-tastbaar (immaterieel) erfgoed. Het materieel erfgoed kunnen we dan nog eens onderverdelen in verplaatsbaar (roerend) en niet-verplaatsbaar (onroerend) erfgoed. Schematisch en met voorbeelden ziet dat er als volgt uit:

TASTBAAR OF MATERIEEL		NIET-TASTBAAR OF IMMATERIEEL
Verplaatsbaar of roerend	Niet-verplaatsbaar of onroerend	
Voorbeelden: schilderijen, beelden, juwelen, relikwieën, munten, zegels, meubels, tapijten, boeken, foto's, films, muziekinstrumenten, literatuur, documenten...	Voorbeelden: historische sites, historische steden, monumenten, molens, landschappen, kanalen...	Voorbeelden: ambachten, technieken, rituelen, verhalen, gebruiken, recepten, feesten, talen, rites, overtuigingen, liederen, podiumkunsten, sporten en spelen...

Dit onderscheid is nuttig maar relatief. Het tastbare en niet-tastbare erfgoed hebben namelijk een intense relatie met elkaar. Het ene krijgt vaak pas betekenis door het andere. Denk aan het zakhorloge van grootvader. Dat is op zich de moeite van het bewaren waard: het is jaren oud en een getuige van een oude techniek. Maar achter hetzelfde horloge schuilt ongetwijfeld ook een verhaal: de bijzondere gelegenheid waarop je grootvader het als geschenk kreeg, hoe het bij jou is beland, de ambachtsman die het maakte... Hierdoor krijgt zo'n horloge nog méér betekenis en waarde. Het verhaal bij het object - je zou kunnen zeggen: de biografie van je horloge - vertelt zoveel meer dan het object op zichzelf. Dat krijgt op die manier een context en komt tot 'leven'. En zo zijn er nog duizenden voorbeelden: het monument en de verhalen van zijn bewoners, het boek en hoe lezers ermee zijn omgegaan, het landschap en zijn menselijke 'bewerkers', het schilderij, zijn maker en zijn opeenvolgende eigenaars. Enzovoort enzovoort. Alle verhalen samen vormen de culturele biografie van een straat, stad, streek, land... Dat we die ooit volledig kunnen 'schrijven' is een utopie. Gelukkig maar: het cultureel erfgoed is onuitputtelijk.

Behalve volgens zijn fysische verschijningsvorm kun je erfgoed ook indelen volgens de domeinen van het leven waar het betrekking op heeft: religie, sport en spel, arbeid, kunst en cultuur, de organisatie van de samenleving... Vandaar bijvoorbeeld de categorisering in kunstmusea, musea voor zogeheten 'volkskunde', voor drukkunst, sport, speelgoed enzovoort.

ERFGOED: WHAT'S IN A WORD?

Erfgoed is een bijzonder ruim begrip. Om het beheersbaar te maken, hebben mensen de voorbije eeuwen een onderscheid gemaakt in vormen van erfgoed, die vaak elk op een eigen manier beheerd worden en over eigen instellingen beschikken. Deze 'sectoren' kunnen per land verschillen. De jongste tijd is er bovendien een sterke beweging merkbaar die de (vaak 19de-eeuwse) schotten sloopt en over de disciplines heen werkt. Zie hierover het kadertekstje 'culturele biografie'.

Museum

Een museum verzamelt, bewaart en bestudeert waardevolle objecten (roerend erfgoed). Ze zijn waardevol omdat ze schaars, mooi, oud of bijzonder zijn, of omdat ze bijdragen tot een beter (historisch) begrip over een bepaald onderwerp. Ieder museum brengt zijn collectie en werking in contact met het publiek door tentoonstellingen, rondleidingen, lezingen en tal van andere activiteiten te organiseren. Er zijn verschillende soorten musea, afhankelijk van het onderwerp waarover ze gaan: kunstmusea, historische en archeologische musea, stadsmusea, natuurhistorische musea, technische musea, fotomusea enz.

Archief

Een archief documenteert en staft het verleden van personen, organisaties en instellingen. Dat doet het door papieren erfgoed, foto's, audiovisueel en/of digitaal materiaal (roerend erfgoed) te bewaren en te ontsluiten. Het gaat bijvoorbeeld om verslagen, brieven, akten, ledenlijsten enz., maar ook e-mails, databanken...

De archivaris ordent en inventariseert dit materiaal. Daardoor kan iedereen na jaren toch precies datgene terugvinden waar hij of zij naar op zoek is. Het begrip 'archief' duidt niet alleen op de instelling of het gebouw, maar ook op de daar bewaarde documenten.

Immaterieel erfgoed in volkscultuur

Hieronder worden alle vormen van erfgoed verstaan die *niet tastbaar* zijn. Dat kunnen verhalen of getuigenissen zijn, denkkaders, tradities of gebruiken, rituelen, dansen, liederen, (eet)gewoonten, klederdracht, sporten, dialecten, ambachten... Mensen *belev*en het immateriële erfgoed en dragen het over door hun woorden of daden. Deze volkscultuur - ook de term 'etnologie' vindt ingang - is voortdurend aan veranderingen onderhevig, getuige daarvan de vaak verschillende verklaringen voor de oorsprong van fenomenen.

Monumenten

Monumenten zijn meestal gebouwen, maar het kunnen ook bruggen zijn, fonteinen, torens, kerken, poorten... Monumenten kunnen recent zijn, maar vele hebben een respectabele ouderdom. Ieder monument heeft door zijn architectuur, inrichting en ex-bewoners een eigen geschiedenis. Dat maakt ze net zo uniek en bijzonder, en daarom verdienen veel monumenten het ook dat ze beschermd worden. Vaak vertelt een monument meer over de omgeving waar het zich precies bevindt. Of omgekeerd: een omgeving krijgt een speciale betekenis door de aanwezigheid van het monument.

Landschappen

Cultuurlandschappen zijn landschappen die onze voorouders hebben gevormd en 'gekenmerkt'. Ze hebben bijzondere eigenschappen en kenmerken: een artificieel stuk 'architectuur', hun indeling, ingeplante natuurlijke elementen zoals vijvers, akkers of weilanden, infrastructuur in verband met industrie, transport en communicatie... Ook stads- en dorpsgezichten horen hier thuis. Natuurlijke landschappen daarentegen zijn landschappen die volledig werden gevormd door de natuur: ze zijn 'ongerept', voor zover dat nog kan.

1.3 Waarom wordt iets 'cultureel erfgoed'?

EEN KWINTET VAN ASPECTEN

Er zijn dus ontzettend veel voorbeelden van cultureel erfgoed en uiteenlopende 'sectoren' houden er zich mee bezig. Op het eerste gezicht lijken ze niet altijd veel gemeenschappelijk te hebben. Wat is bijvoorbeeld het verband tussen een barokke kerk, een landschap, een modernistisch schilderij en het lievelingsrecept van je grootmoeder? Of tussen een schrijn, een postzegel of bepaalde rituelen? Het lijken totaal verschillende zaken. Waarom noemen we ze dan toch allemaal 'cultureel erfgoed'? Het moet iets te maken hebben met onze houding en met begrippen als 'betekenis' en 'waarde', minder met de 'objectieve' vorm en/of inhoud van dat erfgoed, laat staan met de economische prijs ervan.

1.3.1. Common sense

In elke cultuur bepaalt een min of meer algemeen gedeeld gevoel welke zaken het waard zijn als 'erfenis van het verleden' te worden beschouwd. In dit verband lijkt het concept 'cultureel erfgoed' op de notie 'kunst'. Ook die is onmogelijk sluitend te definiëren, maar een zekere *common sense* voorkomt een verwarrende mix van ideeën terwijl er toch ook ruimte blijft voor discussie. Die ruimte is noodzakelijk, aangezien een levende cultuur niet ophoudt met het voortbrengen van producten die al dan niet in het concept 'cultureel erfgoed' kunnen thuishoren. Volgens de *common sense* maakt iets deel uit van het cultureel erfgoed als we er een zekere waarde in zien, als we het gevoel delen dat het waardevol is om te kunnen bepalen wat en wie wij binnen een bepaalde cultuur zijn. Die waarde is symbolisch en niet (noodzakelijk) economisch.

1.3.2. Maatschappelijke waarde

Cultureel erfgoed is de ambassadeur van dat vreemde en tegelijk vertrouwde land dat 'Het Verleden' heet. Het vertelt zowel grote als kleine, zowel 'dagdagelijkse' en herkenbare als heroïsche, ontroerende, wraakroepende, lachwekkende en onbegrijpelijke verhalen. Die bieden - stuk voor stuk én als geheel - niet alleen inzicht in het leven en de geschiedenis van onze voorouders, maar daardoor ook in onszelf en in het leven van vandaag. "Wie niet weet waar hij vandaan komt, blijft voor altijd een kind," zei Cicero al. En willen wij, leerkrachten, kinderen niet helpen om grote(re) mensen te worden? Daarnaast kan cultureel erfgoed ook klaarheid scheppen in levenswijzen van anderen die ons aanvankelijk als zeer bevreemdend kunnen overkomen.

Bijvoorbeeld omdat we de context niet kennen waar tradities en gebruiken uit zijn gegroeid. Kortom, inzicht in onze eigen geschiedenis en in die van anderen is een belangrijke stap om mensen uit onze eigen cultuur en mensen uit andere culturen beter te begrijpen. Erfgoed kan dus een dialoog tot stand brengen tussen verleden, heden en toekomst, maar zorgt ook voor een gezonde wisselwerking tussen diverse culturen, over geografische en tijdsgrenzen heen. Dát is de uitzonderlijke maatschappelijke waarde en kracht van cultureel erfgoed. Het betekent voor ons ook een opdracht: we hebben het recht om van deze rijkdom te genieten, maar anderzijds hebben we ook de plicht om het erfgoed op onze beurt zorgvuldig over te dragen aan toekomstige generaties.

1.3.3. Wetenschappelijke betekenis

Het wetenschappelijk criterium bepaalt wanneer iets als een 'betekenisvol document' wordt beschouwd. Anders gezegd: als een getuigenis om (belangrijke) gebeurtenissen en processen in de geschiedenis van de mensheid te duiden. Bij die evaluatie kunnen diverse disciplines betrokken zijn: geschiedenis, kunstgeschiedenis, etnografie, archeologie, architectuur enz. Dankzij deze betekenis is erfgoed in staat om ons iets te leren over het leven en de ideeën van vroegere samenlevingen. Als tast-, hoor- en zichtbare ('levende'), en in een aantal gevallen unieke, getuige van het (soms verre) verleden vertrouwt het ons letterlijk *inside information* toe. Uit eerste bron. De objecten, verhalen, rituelen, landschappen, gebouwen enz. zijn onschatbare bronnen waaraan we onze dorst naar historische kennis en naar historische 'sensaties' en belevenissen kunnen laven. Archeologische vondsten vertellen ons over het alledaagse leven, en grote en kleine monumenten over de leef-, woon- en religieuze cultuur. Op doeken van Botticelli, Bosch of Goya 'verraadt' de symboliek heersende ideeën van destijds. Tradities en rituelen tonen hoe mensen momenten in hun levensloop feestelijk markeren. (Precies dankzij z'n historische betekenis krijgt cultureel erfgoed ook vaak een hedendaagse economische waarde.)

1.3.4. De band met de omgeving

Veel sporen uit het verleden hebben geen culturele waarde op zichzelf, maar slechts als stukjes van een puzzel, als steentjes

van een groter mozaïek. Een kunstwerk kan betekenis- en waardevol zijn, niet zozeer op zichzelf maar in relatie tot de collectie waar het deel van uitmaakt. En die collectie kan op haar beurt betekenis krijgen in het verhaal van de geschiedenis van de adelijke familie in een bepaalde stad of een bepaald land. Enzovoort. We kunnen aan erfgoed waarde hechten omdat het deel uitmaakt van een groter geheel.

1.3.5. Persoonlijke betekenis

Cultureel erfgoed kan tot slot ook een krachtige persoonlijke betekenis krijgen. Misschien hecht je wel heel veel belang aan een bepaald gebouw of aan dat ene oude muziekstuk omdat je het verbindt met een heel bijzondere, voor jouw leven ingrijpende gebeurtenis. Of wil je koste wat het kost die foto's en die brieven bewaren omdat ze je herinneren aan je familie. Of ga je geregeld naar het museum om de hoek omdat er voorwerpen worden getoond die je koestert en waar je maar niet genoeg van krijgt.

1.4 Zorgen voor de identiteit van onze samenleving

Het cultureel erfgoed bepaalt mee het karakter, het uitzicht en de eigenheid van een samenleving. De zorg ervoor is dan ook erg belangrijk: cultureel erfgoed verdient bescherming, en niet om louter economische motieven. Het behoort symbolisch toe aan elk lid van de betrokken gemeenschap. Maar erfgoed bewaren heeft geen zin als er niets mee wordt gedaan. Het inzicht groeide de jongste jaren dat je het erfgoed de beste toekomstkansen geeft door het een betekenisvolle, actuele plaats te geven in de samenleving. Dat doe je dan weer het beste door relaties en verbanden te leggen tussen de verschillende soorten erfgoed: tussen objecten en verhalen, mensen en objecten, verhalen en mensen... Bewaren en inventariseren zijn, hoe noodzakelijk en fundamenteel ook, geen doelen op zichzelf, maar noodzakelijke voorwaarden tot méér. Dat is ook de meest geschikte weg om 'buitenstaanders' - zijn die er? - te overtuigen dat erfgoed bijdraagt tot de kwaliteit van het leven. Je kunt sceptici met één simpel kijk- en denkoefeningetje overtuigen: beeld je even een dorp, stad, streek in zonder erfgoed. We zouden in een dementerende wereld leven. (Wat hierboven staat, heet in het jargon 'geïntegreerd en integraal erfgoedbeleid': je benadert het erfgoed integraal en je integreert het in de samenleving.)

1.5 Tot slot

Er zijn heel wat organisaties, instellingen en mensen betrokken bij het bewaren van het cultureel erfgoed. Het gaat zowel om overheids- als om privé-initiatieven. Ook in je eigen buurt zijn er vast en zeker heel wat mensen met een hart voor erfgoed: allerlei soorten verzamelaars, genealogen, heemkundige kringen, musea, archieven... En al behoor je 'officieel' misschien niet tot een van deze groepen, we zijn ervan overtuigd dat je zelf in zekere zin ook een (goede) erfgoedbewaarder bent. Denk in dit verband aan het fotoalbum en het dagboek in de lade, aan de oude meubelen op zolder, aan je privé-archieffje of aan... de herinneringen in je hart. Kortom, erfgoed is het ideale onderwerp om een rechtstreekse lijn te leggen tussen de leefwereld van leerlingen en leraren en die van onze voorouders. Die laatste heeft een merkwaardige eigenschap: hij is tegelijk vertrouwd en anders. Zo'n combinatie is altijd goed voor verwondering.

CULTURELE BIOGRAFIE

De culturele biografie is de persoonlijke interpretatie van sporen die mensen hebben nagelaten. Ze kunnen vele vormen hebben: gedenktekens, monumenten, archeologische resten, verzamelingen objecten in particuliere collecties en in musea, hedendaagse kunst, verhalen, gebruiken, rituelen, markeringen in het landschap. Iedere regio bevat een enorm depot aan sporen. Ze zijn nagelaten door mensen die er leefden. Het zijn sporen die het gevolg zijn van leefgewoonten, werk, ingrepen in het landschap. Het gaat om sporen die bij toeval bewaard zijn gebleven of juist met opzet zijn achtergelaten.

Het sporendepot van menselijke activiteiten in verleden en heden is een gefragmenteerd geheel. Niemand heeft ooit de moeite genomen om ze netjes te ordenen. De enige ordening die we erin aantreffen zijn bijvoorbeeld musea, archieven, publicaties van historici...

Daarvoor geldt wat voor iedere ordening geldt: ze zegt meer over de persoon die de ordening aanbracht dan over de sporen zelf. Welke keuze wordt gemaakt bij het aanleggen van een collectie voor een museum, is onvermijdelijk een persoonlijke of tijdsgebonden keuze. Of we zouden alles wat er is moeten verzamelen. Dat is natuurlijk een onmogelijke opgave. Aan de hand van de nagelaten sporen kunnen we de biografie van een regio reconstrueren.

In een hedendaagse omgang met erfgoed gaat het erom mensen uit te dagen en in staat te stellen om de sporen in hun eigen omgeving te leren lezen en interpreteren. Anders gezegd: bewoners van een regio in staat te stellen hun eigen culturele biografie te 'schrijven'.

ERFGOED OP EUROPEES NIVEAU

- Een echt Europees erfgoedbeleid is er niet, voornamelijk omdat de Europese Unie (EU) op cultureel vlak slechts zeer beperkte bevoegdheden heeft. Wel zijn er allerhande erfgoed-initiatieven die gesubsidieerd werden in het kader van diverse EU-subsidieprogramma's, zoals Socrates of Cultuur 2000. HEREDUC is hier een goed voorbeeld van. Meestal bestaan deze projecten maar zolang als de subsidies lopen en hebben ze slechts weerslag in een beperkt aantal landen en bij een specifieke doelgroep. De onderwijs- en cultuursubsidieprogramma's worden het drukst bevestigd, maar ook in de kaderprogramma's voor onderzoek en ontwikkeling worden erfgoedinitiatieven ontplooid. Een mooi voorbeeld is het EPOCH-project¹: dat wil het ICOMOS Ename-charter ten uitvoer leggen door met moderne multimediatechnieken erfgoed te ontsluiten voor een zo breed mogelijk publiek.
- Buiten de EU is ook de intergouvernementele Raad van Europa actief inzake erfgoed. In tegenstelling tot de EU heeft de Raad wél een specifieke culturele werking.² Het Europees Cultureel Verdrag, dat ondertekend werd door 48 lidstaten, verklaart dat de Raad bevoegd is op het terrein van onderwijs, cultuur, erfgoed, jeugd en sport. De erfgoedinitiatieven spitsen zich toe op het formuleren van visies en aanbevelingen. Door het organiseren van studiedagen en workshops worden deze over heel Europa verspreid. Bijvoorbeeld het Verdrag van Grenada (architecturaal erfgoed) en het Verdrag van Valetta (archeologisch erfgoed) schrijven normen en methodes voor op het vlak van interpretatie, verklaring en digitalisering van het cultureel erfgoed, de conservatie en reconstructie van historische gebouwen, en de renovatie van huizen in historische omgevingen.
- Onder de paraplu van de Raad van Europa kwamen in de jaren 1970 initiatieven tot stand die van cruciaal belang zijn geweest voor de bewustwording van het brede publiek voor

erfgoed(zorg), met name het 'Europees jaar van de Monumenten' (1975) en het 'Europees jaar van het Dorp' (1978).³ De EU (toen nog de EEG) bouwde voort op dit werk en publiceerde een aanbeveling in 1974 ter bescherming van het bouwkundig en het natuurlijk erfgoed.⁴ Vanaf de jaren 1980 werden in tal van landen de Open Monumentendagen georganiseerd, aangemoedigd door de Raad. Ze vinden vandaag de dag over bijna heel Europa plaats, meestal in de maand september, en hebben geleid tot een enorm en invloedrijk bewustwordingsproces bij het publiek. De Raad van Europa heeft eveneens de Europese 'culturele routes' onder de vleugels genomen, waarvan de oude pelgrimsroute naar Santiago de Compostela het eerste voorbeeld is.

- De Raad van Europa heeft heel recent ook een aantal schoolprojecten ontwikkeld zoals 'The city beneath the city' en 'From one street to the other'. De Raad organiseerde ook 'erfgoedklassen' waarin leerlingen van verschillende landen samenwerken in een historische omgeving om zo de betekenis van het Europese verleden te ontdekken.
- Naast deze officiële organisaties zijn er ook privé-initiatieven op Europese schaal, waaronder de vereniging Europa Nostra.⁵ Zij richt studiedagen in en organiseert een jaarlijkse prijsuitreiking om voorbeeldige restauraties te belonen. Een ander privé-initiatief is het 'Adopt a Monument' project, een realisatie van de Italiaanse stichting Napoli '99.
- Concluderend: er worden wel degelijk initiatieven genomen die individuele landen overstijgen, maar toch ontbreekt het dikwijls aan voldoende financiële ondersteuning zodat de duurzaamheid van deze Europese projecten kan worden gegarandeerd. De huidige initiatieven gebeuren bovendien nog te versnipperd. Een gecoördineerd EU-erfgoedbeleid is bijgevolg meer dan wenselijk.

UNESCO EN ERFGOED

UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*), de VN-organisatie voor onderwijs, wetenschap en cultuur, is sinds 1945 actief. Vanuit het bijzonder ambitieuze doel om vrede te verwezenlijken in de hoofden van mensen streeft UNESCO naar internationale samenwerking op het vlak van onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie.

Op het vlak van erfgoed treedt UNESCO op als een pleitbezorger voor de bescherming ervan. De Werelderfgoedconventie van 1972 gaat uit van de idee dat bepaalde plaatsen op aarde een zodanig belangrijke rol speelden in de menselijke geschiedenis en zodanig belangrijk zijn voor alle volkeren ter wereld dat ze deel zouden moeten uitmaken van het gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid. De Werelderfgoedlijst wordt hierbij als hulpmiddel ingeschakeld. Meer dan 700 natuurlijke en cultuurlocaties - gaande van de Taj Mahal in India tot de Vlaamse Begijnhoven - maken ondertussen deel uit van deze lijst en worden bijgevolg als werelderfgoed erkend. Meer info: whc.unesco.org

Daarnaast riep UNESCO in 1998 de lijst 'Meesterwerken van het Orale en Immateriële Erfgoed van de Mensheid' in het leven om ook niet-tastbare uitingen, zoals bijvoorbeeld liederen, talen en festivals, niet verloren te laten gaan.

Meer info: www.unesco.org/culture/heritage/intangible

UNESCO neemt eveneens het documentair erfgoed onder haar vleugels. Onder de titel 'Geheugen van de Wereld' werd een programma ontwikkeld ter bescherming van het documentair erfgoed van universele waarde. Het digitaliseren van dit erfgoed staat hier centraal. Meer info: www.unesco.org/webworld/mdm

HEREDUC

HERITAGE EDUCATION

HOOFDSTUK

2

ERFGOEDEDUCATIE, EUROPA EN IDENTITEIT⁶

Een pleidooi

Erfgoededucatie bevindt zich tussen twee polen: de ervaring van de 'global village' die we allemaal kennen, en het gegeven dat onze thuisstad en de streek waar we leven nog altijd de referentiepunten zijn van ons leven en van onze identiteit. Cultureel erfgoed stelt in de opzet van dit handboek de vraag aan de orde naar onze gemeenschappelijke Europese historische en culturele achtergrond. Wij nemen dit historisch perspectief niet in uit nostalgie. Integendeel, het is op de toekomst gericht. Erfgoededucatie vormt dan ook een opwindende uitdaging om na te denken over een Europese identiteit, zonder daarbij onze lokale en regionale wortels te verwaarlozen. Dat belangrijke uitgangspunt van dit boek vergt enige uitleg... We overlopen enkele belangrijke waarden van erfgoededucatie en verbinden die met praktijkvoorbeelden die in hoofdstuk 5 aan bod komen.